

ביאורים

¹⁰⁴ המאמר השלישי - בציווי ובאזהרה

מהדורת אור עזיון

לאחר שהתברר במאמרים הקודמים שהבורא קדם לכל הנבראים, הוא ברא את העולם לא מפני שום סיבה אחרת אלא מפני שהוא טוב ומדרך הטוב להיטיב, וכך גם נאמר בתהילים (קמה, ט): "טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו". ההטבה הראשונה שהיטיב הקדוש ברוך הוא לנבראים היא עצם העובדה שהוא ברא אותם ונתן להם חיים. כל זאת עשה ה' לא בכדי לקבל מהם הנאה כל - שהיא, כפי שנאמר (ישעיה מג, ז): "כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו". בנוסף לכך נתן ה' לברואיו שיטה שעל ידה הם יוכלו לזכות לטוב גדול עוד יותר, והיא - עשיית המצוות, מצוות עשה ומצוות לא תעשה, כמו שנאמר (תהילים טז, יא): "תודיעני ארח חיים, שבע שמחות את פניך נעמות בימיך נצח".

¹⁰⁵ אולם לכאורה נשאלת השאלה, אם אכן מטרתו של הקדוש ברוך הוא היא להיטיב עם הברואים, מדוע הוא אינו מיטיב עמהם גם ללא עשיית המצוות, לכאורה היה עדיף שבני האדם יזכו לטוב השלם גם בלי עמל וטורח. אלא ששכר המתקבל על עשייה תמיד יהיה גדול יותר משכר שמגיע ללא עשייה, ואם הבורא לא היה נותן לנו תורה ומצוות הטוב שהיינו זוכים בו היה קטן הרבה יותר, מפני שההיגיון מחייב שאדם שעמל יקבל שכר יותר גדול מאשר אדם שלא עושה כלום ומקבל שכר בגלל חסדו של הנותן, ועל כך נאמר (ישעיה מ, י): "הנה ה' אלהים בחזק יבוא וזרעו משלה לו, הנה שכרו אתו ופעלתו לפניו".

לב הדברים

האמונה שלנו שהקב"ה ברא את העולם, מביאה אותנו להבין ולהפנים שמצוותיו של הבורא אינן רק דבר חשוב ומועיל, אלא הן עניין מהותי ובעל חשיבות מרכזית, העומד במרכזו של העולם.

הסיבה לדבר זה היא שבריאת העולם אינה מאורע חד פעמי שקרה פעם, ומאז שאירע העולם ממשיך להתגלגל מעצמו, אלא הקב"ה ברא אותנו עם תכלית ומטרה, ומאז מנהל אותנו ומשגיח עלינו. מכוח רצונו של הבורא להיטיב הוא ברא עולם שיש לו מטרה ותכלית, ובו הוא מיטיב לברואים. ממילא גם המצוות שלו, המהוות את הדרך שאותה הוא מורה לברואים לנהוג בעולמו, הן חלק בלתי נפרד מאותה התכלית. הבנה זו חשובה מאוד דוקא משום שלא תמיד כל מצווה עולה בקנה אחד עם מה שנראה לאדם נחמד ועם מה ש'מתחשק' לו. במצב כזה הוא עולה חלילה לחשוב או להרגיש שמטרת המצוות אינה הטהבה לברואים. כנגד זה מדגיש לנו כאן רס"ג שגם אותן ההדרכות שהבורא מדריך את ברואיו כיצד להתנהג ולהתנהל בעולם, הן חלק בלתי נפרד מבריאת העולם וממטרתו. מסיבה זאת יש לראותן כחלק ממגמת ההטבה של הבורא, גם אם לא תמיד אנו מצליחים להבין זאת בשכלנו.

ברור הדבר שישנן מצוות שהטוב שבהן מובן ובוטל. למשל מצוות שבהן בולטים מאוד תיקון האדם הפרטי או תיקון החברה. אולם גם במצוות שאינן כאלה, חשוב לדעת ולהאמין כי כל המצוות מובילות את האדם אל הטוב האמתי.

טובה זו היא חלק מטובה ראשונית יותר שהבורא היטיב לברואיו, והיא נתינת עצם החיים. אנו רגילים אולי לראות את החיים שלנו בעולם הזה כדבר מובן מאליו וברור מאוד. קל לנו לומר תודה על דבר חדש שניתן לנו במתנה ולא היה חלק מהחיים שלנו, כלידת ילדים חדשים או זכייה במזמן רב, אך קשה לנו להפנים עד כמה עצם החיים הוא מתנה טובה שיש להודות עליה כשלעצמה, ולכן קשה לנו לעתים להודות עליו. רק כשאדם נמצא במצב של סכנה שחלפה, הוא חש לפתע עד כמה כל חייו הם מתנה נפלאה מאת הבורא. מי שזוכה להבנה כזאת חש איך עצם הבריאה שלו מהווה עדות חיה על הטוב שמיטיב הבורא לברואים. בנוסף, לא רק שקל לו יותר להודות לבורא ולחוש עד כמה חייו כולם מהבורא וקשורים אליו, אלא הוא זוכר כל הזמן לייקר את חייו, לנצלם, ולא לנהוג קלות ראש בזמן החיים שניתן לו.

המאמר השלישי - בציווי ובאזהרה

מדוע נצרך
האדם לטרוח
להגיע לטובה

¹⁰⁴ אמר יהודה בן שאול. אמר המחבר: אֲשֶׁר רָאוּי לְקַדֵּם אֹתוֹ הַתְּחִלָּה לְמֵאֲמֹר הָזֶה, כִּי הַבּוֹרָא יִתְבַּרְךְ פִּינּוֹן שֶׁהַתְּבַרְרָר שֶׁהוּא קִדְמוֹן לֹא הִיָּה עִמּוֹ דְּבָר, הִיָּתָה בְּרִיאָתוֹ לְדַבְרִים טוֹבָה וְחֶסֶד מְמִנּוֹ, וְכֹאֲשֶׁר זָכְרָנוּ בְּסוֹף הַמֵּאֲמֹר הָרֵאשׁוֹן בְּעֵלְתָּ בְּרִיאַת הַדְּבָרִים, וּמִמָּה שֶׁיִּמְצָא בְּסִפְרִים שֶׁהוּא טוֹב וּמִיִּטִּיב, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (תהלים קמה, ט) טוֹב ה' לְכָל וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו. וְתַחֲלַת הַטְּבָתוֹ לְבְרֹאִים שֶׁחֲנַנְם הַהֲנִיָּה, רְצוֹנִי לֹמַר: הַמְצִיאֵנוּ אֹתָם אַחֵר שֶׁלֹּא הָיוּ. וְכְמוֹ שֶׁאָמַר לְחֻשׁוֹבִים (ישעיה מג, ז) כָּל הַנִּקְרָא בְּשִׁמִּי וְלִכְבוֹדִי בְּרִאֲתִי וְגוֹמֵר. וְאַחֵר כֵּן חֲנַנְם סִבְהָ שֶׁמְגִיעִים בָּהּ אֶל הַהַצְלָחָה הַגְּמוּרָה וְהַטּוֹבָה הַשְּׁלֵמָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (תהלים טז, יא) תוֹדִיעֵנִי אֲרַח חַיִּים שִׁבְעַת שְׁמֹחוֹת אֶת פְּנֵיךְ וְגוֹמֵר. וְהוּא מֵהַשְּׁצִיָּמָה וְהַזְהִירָם מְמִנּוֹ. ¹⁰⁵ וְזֶה הַמֵּאֲמֹר תַּחֲלַת מֵה שֶׁיִּקְרָה הַשְּׁכָל וְיִחַשְׁבֵּב בּוֹ, וְיֵאמֹר: הוּא הִיָּה יָכוֹל שֶׁיִּיִּטִּיב לָהֶם הַטְּבָה הַגְּמוּרָה וְיִצְלִיחַם הַהַצְלָחָה הַמְתַּמְדָּת מִבְּלַתִּי שֶׁיִּצְוֹם וְיִזְהִירָם? אֲבָל יֵרָאָה שֶׁטּוֹבָתוֹ בְּדָרְךָ הֵיאָה טוֹב לָהֶם, בְּעֵבֹר מֵה שֶׁיִּסְתַּלַּק מֵעֲלֵיהֶם מֵעֲנִיָּה הַטְּרָח. וְאָמַר בְּבִירוֹ הַעֲנִין הָזֶה, כִּי שׁוּמוֹ סִבַּת הַגְּעָתָם אֶל הַטּוֹבָה הַמְתַּמְדָּת בְּהַטְרִיחָם בְּמֵה שֶׁצָּוָה בּוֹ, הוּא יוֹתֵר טוֹב. וְהוּא, שֶׁהַשְּׁכָל דֵּן שֶׁיְהִיָּה מִי שֶׁמְגִיעַ לַטּוֹבָה עַל מַעֲשֵׂה שֶׁהַעֲבָד בּוֹ, יֵשׁ לוֹ כִּפְלַי מֵה שֶׁיִּגְיעוּהוּ מִן הַטּוֹב מִי שֶׁלֹּא עָשָׂה דְּבָר אֲבָל הוּא מִתְחַסֵּד עִמּוֹ, וְאִין הַשְּׁכָל רוֹאָה לְהַשׁוֹת בֵּינֵיהֶם. וְכֹאֲשֶׁר הַדְּבָר כֵּן נְטָה בְּנוֹ בּוֹרְאָנוּ אֶל הַחֶלֶק הַיּוֹתֵר לְהִיָּתוֹת תּוֹעֲלָתָנוּ עַל הַגְּמוּלָה, כִּפְלַי תּוֹעֲלָתָנוּ אֲשֶׁר תְּהִיָּה עַל לֹא מַעֲשֵׂה, וְכְמוֹ שֶׁאָמַר (ישעיה מ, ז) הִנֵּה ה' אֱלֹהִים בְּחֶזֶק יְבוֹא וְזָרְעוּ מִשְׁלָה לוֹ הִנֵּה שְׁכָרוֹ אֶתוֹ וּפְעָלָתוֹ לְפָנָיו.

בציווי - מצוות עשה. **באזהרה** - מצוות לא תעשה. **לקדם** - להקדים. **בריאָתוֹ לְדַבְרִים** - בריאתו את העולם. **בעלת** - בסיבת. **תחלת הטבתו וכו'** - הטובה הראשונה לברואים היא עצם מציאותם. **לחשובים** - לנביאים. **חננם סבה** - נתן להם דבר המסייעם להשיג. **מה שציווים** - דברים שציווה לעשות. **והזיהרים ממנו** - דברים שציווה לא לעשותם. **תחלת מה שיקיף השכל וכו'** - במחשבה ראשונה השכל תמוה. **אבל** - שהרי. **ההיא** - בלא ציוויים. **שומנו** - נתינתו. **מי** - יותר ממי. **נטה** - כָּנָן, הִדְרִיךְ. **אל החלק היותר** - אל הדרך הטובה יותר. **תועלתנו על הגמול** - שכרנו מול מעשינו. **כפל תועלתנו** - שכר כפול מאשר שכר בלא עשייה אנושית.

ביאורים

106 -א- הטעם למצוות

מהדורת אור עציון

הקדוש ברוך הוא נתן לנו על ידי נביאי תורה ומצוות ואנו צריכים לשמור ולעשות אותן בשלמות, כמו שנאמר (דברים כו, טז): "היום הזה ה' אלוהיך מצנף לעשות את החקים האלה ואת המשפטים, ושמרת ועשית אותם בכל לבבך ובכל נפשך".

¹⁰⁷ תחילה קיימנו את המצוות משום שראינו את האותות והמופתים שהנביאים עשו לנו על מנת שנאמין במצוות, אולם במשך הזמן הבנו שהשכל מחייב שהאדם יהיה מצוה במצוות ולא ראוי שהוא יחיה בעולם ללא שום ציווי מאת הבורא, ועל כן אנו חייבים לקיים את התורה והמצוות.

¹⁰⁸ היסודות השכליים לקיום המצוות הם:

יסוד ראשון - אחד הדברים הפשוטים והבסיסיים ביותר הנדרשים מכל אדם בעולם הוא להשיב למי שהיטיב לו - להחזיר טובה כאשר הנותן זקוק לה, ואם הנותן אינו צריך שום טובה מפני שיש לו הכול, מחויב האדם לפחות להודות לו. ומפני שדבר זה מחוייב על ידי השכל, ראוי הוא ש'ה' לא ייתן לו להישכח אלא יצווה את בראויו להודות לו.

יסוד שני - אדם טוב וחכם אינו מרשה לחרף אותו ולכן גם הבורא אינו מרשה לברואיו לעשות לו כך.

יסוד שלישי - הנבראים צריכים להתנהג בהגינות האחד כלפי השני ולא להזיק האחד לשני כלל, ולכן ראוי שהבורא יצוה את הנבראים על כך.

יסוד רביעי - הגיוני הוא שאדם יבקש מאחר לעשות כל מיני דברים רק בשביל לתת לעושה שכר שיביא לו תועלת בחיים כאשר אין הדברים מפריעים למבקש.

¹⁰⁹ על פי ארבעת היסודות הללו ציוונו הקדוש ברוך הוא על המצוות -

א. הוא ציווה אותנו לדעת ולעבוד אותו בלבב שלם, מפני שאנו חייבים לגמול לו טובה חזרה, כמו שנאמר (דברי הימים א כח, ט): "ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו בלבב שלם ובנפש חפצה, כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות מביך".

ב. עוד ציווה אותנו שלא לקלל או לחרף את ה', אף על פי שלו עצמו אין זה משנה אם יקללו אותו, מפני שהמוסר הבסיסי מחייב לא לבזות את הטוב, כמו שנאמר (ויקרא כד, ט): "איש איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו".

ג. סוג נוסף של ציוויים הם לא להרע האחד לשני, כמו שנאמר (שם יט, יא): "לא תגנבו, ולא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו".

לב הדברים

רס"ג פותח את המאמר השלישי בהסבר שכלי לסיבתן של מצוות רבות. הוא מתייחס לכמה מצוות ומראה עד כמה הן חשובות ויסודיות, ועד כמה תועלתן חשובה ומובנת לשכל האנושי. ההבנה העמוקה של האדם בשכלו עד כמה קיום המצוות מוכרח מצד ההיגיון, מביאה את האדם להבנה והפנמה של העובדה שקיום המצוות הוא דבר מרכזי מאוד. דבר זה יביא אותו להקפיד יותר על קיום המצוות, ולהזהות בנפשו באופן עמוק ושוורשי עם מה שעושה.

נכון הדבר שאת מצוות התורה יש לקיים בכל מקרה גם אם איננו מבינים את טעמן, אולם בוודאי שמצווה שאדם מבין ומפנים עד כמה היא מהותית לחייו, ועד כמה ההיגיון שבקיומה רב, הוא מקיים אותה בהתלהבות גדולה יותר, ולעיתים אף בכוונה עמוקה יותר.

קיום כזה יוכל להביא לידי כך שההשפעה שישפיעו עליו המצוות תהיה עמוקה ומשמעותית יותר. לדוגמה, אינו דומה מי שגומל חסד עם חברו רק מתוך ידיעה שהבורא ציווה עליו לעשות זאת, למי שבנוסף לידיעה זאת מבין יותר עד כמה חשוב ומשמעותי לחזק את הקשר והאהבה לזולת ולהיטיב עימו ולא להיפך. מתוך ההבנה הזאת הוא יעשה את המצווה באופן ובכוונה שבאמת יגרמו לו לחזק אצלו את הצדדים הללו, ומתוכם הוא יוכל לבנות קומה נוספת באהבת הזולת ובאחדות בין בני האדם.

א-¹⁰⁶ וְכִינּוּן שֶׁהַקִּדְמוֹנוֹ הַקְּדָמָה הַזֹּאת אִמְרוּ פּוֹתַח^ו, הוֹדִיעֵנו אֱלֹהֵינוּ יִתְבָּרַךְ בְּדַבְרֵי נְבִיאָיו שֵׁישׁ לוֹ עֲלֵינוּ^ו תּוֹרָה נְעִבְדָּהוּ בָּהּ, וְבָהּ מְצֻוֹת שְׂצוּהָ אוֹתָנוּ בָּם, אֲנַחְנוּ חַיִּים לְשִׁמְרָם וְלַעֲשׂוֹתָם בְּלֵב שְׁלֵם. הוּא אָמְרוּ (דברים כו, טז) הַיּוֹם הַזֶּה ה' אֱלֹהֶיךָ מְצַוֶּךָ לַעֲשׂוֹת אֶת הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאֶת הַמִּשְׁפָּטִים וְשִׁמְרָתָם וְעִשִׂיתָ אוֹתָם כָּל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ.¹⁰⁷ וְהַעֲמִידוּ לָנוּ נְבִיאָיו עַל הַמְצֻוֹת הַהֵם הָאוֹתוֹת וְהַמוֹפְתִים הַמְּלֵאִים, וְשִׁמְרָנוּם וְעִשִׂינוּ אוֹתָם מִיָּד. וְאַחַר כֵּן מְצִאֵנוּ הָעֵינִי^ו מְחִיב שֶׁנְּצַוָּה בָּהֶם, וְלֹא הִיָּה רְאוּי לַעֲזֹבָנוּ מִבְּלַעֲדֵי דָבָר.¹⁰⁸ וְרְאוּי שֶׁאֲבָאָר מִמָּה שֶׁמְחִיב אוֹתוֹ הָעֵינִי לַעֲנֹן הַזֶּה דְּבָרִים וְעִנְיָנִים, וְאָמַר: כִּי הַשִּׁכָּל מְחִיב לְהַקְבִּיל כָּל מִיטִיב^ו, אִם בְּהִטָּבָה אִם הוּא צָרִיף אֵלֶיהָ, אִם בְּהוֹדוֹת אִם אֵינָנו צָרִיף לְגִמּוּל^ו. וְכֹאשֶׁר הִיָּה זֶה מְחִיבֵי הַשִּׁכָּל, לֹא הִיָּה נְכוֹן שֶׁיַּעֲזְבֵהוּ הַבוֹרָא יִתְבָּרַךְ בְּעִנְיָנֵי עֲצֻמוֹ^ו, אֲבָל הַתְּחִיב לְצִוּוֹת בְּרוּאָיו בְּעִבּוּדָתוֹ וְהוֹדוֹת לוֹ בְּעִבּוּר שְׂבָרָאָם. וְהַשִּׁכָּל מְחִיב עוֹד, שֶׁהַחֻקִּים לֹא יִתִּיר לְגַדְפוֹ וּלְקַלְלוֹ, וְהַתְּחִיב עוֹד לְמַנְעַ הַבוֹרָא עֲבָדָיו מִזָּה^ו לְהַקְבִּיל בּוֹ. וְהַשִּׁכָּל מְחִיב עוֹד, שֶׁיִּמְנַע הַבְּרוּאִים לְחַטֹּא קְצָתָם לְקַצָּתָם בְּכָל מִינֵי הַחֲטָאִים, וְהַתְּחִיב עוֹד שֶׁלֹּא יִתִּיר לְהֵם הַחֻקִּים זֶה. וְהַשִּׁכָּל מְכַשֵּׁיר עוֹד, שֶׁיִּטְרִיחַ הַחֻקִּים עוֹשֶׂה בְּדָבָר מִהַדְּבָרִים וַיִּתֵּן לוֹ שִׁכְרוֹ עָלָיו בְּעִבּוּר^ו שֶׁיִּגְיֵעוּהוּ אֶל הַתּוֹעֵלָת בְּלֵבָד, מִפְּנֵי שֶׁהִיָּה זֶה מִמָּה שֶׁמוֹעִיל לְעוֹשֶׂה וְלֹא יִזְיק הַמְּטָרִיחַ.

¹⁰⁹ וְכֹאשֶׁר נִקְבַּץ אֵלָיו הָאֲרָבָעָה עִנְיָנִים, יִהְיוּ כְּלָלִיָּהֶם הֵם הַמְצֻוֹת אֲשֶׁר צִוּנוּ אֱלֹהֵינוּ. וְהוּא שֶׁחִיבָנוּ לְדַעְתּוֹ^ו, וְלַעֲבֹדוֹ בְּלֵב שְׁלֵם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַנְּבִיא (דברי הימים א כח, ט) וְאַתָּה שְׁלֹמֹה בְּנִי דַע אֶת אֱלֹהֵי אָבִיךָ וְעִבְדָּהוּ בְּלֵב שְׁלֵם וּבְנֶפֶשׁ חֲפִצָּה.¹¹⁰ וְעוֹד הַזְּהִירָנוּ מִהַקְבִּילוֹ בְּקַלְלוֹת וּבְגַדּוּפִים, אִף עַל פִּי שֶׁאֵינָם מְזִיקִים אוֹתוֹ אֲלֵא שֶׁאֵין מְדַרְךָ הַחֻקִּים לְהַתִּירָם, כְּאָמְרוּ (ויקרא כד, ט) אִישׁ אִישׁ כִּי יִקְלַל אֱלֹהֵיו וְנָשָׂא חֲטָאוֹ.¹¹¹ וְלֹא הַתִּיר לְקַצָּתָנוּ לְהִרַע לְקַצָּתָנוּ וּלְחַמְסָם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שם יט, יא) לֹא תִגְנְבוּ וְלֹא תִכְחֲשׂוּ וְלֹא תִשְׁקְרוּ אִישׁ בְּעַמִּיתוֹ.

טעמי המצוות

פּוֹתַח - פתיחה. **עֲלֵינוּ** - מוטלת עלינו. **הָעֵינִי** - ההעמקה. **לְהַקְבִּיל כָּל מִיטִיב** - להכיר טובה לכל מיטיב. **לְגִמּוּל** - לשכר. **עֲצֻמוֹ** - מלגדף ולקלל. **בְּעִבּוּר וְכו'** - כדי שלעושה תבוא תועלת בלבד מהעניין (בלי חיסרון). **לְדַעְתּוֹ** - לדעת את ה', להכירו.

ביאורים

112 מצוות שכליות ושמעיות

מהדורת אור עציון

שלושת החלקים הללו מרכיבים את הסוג האחד של המצוות והוא: **המצוות השכליות**, המצוות המתאיישות על השכל. בחלק הראשון כלולות מצוות שנועדו לכבד את הבורא - להיכנע לפניו, לעבדו, לעמוד לפניו וכל הדומה לכך. בחלק השני - לא לפגום בכבוד ה', והוא כולל בתוכו גם את האיסורים לשתף עימו אל אחר, להישבע בשמו לשקר, לתארו בתארים שפלים וכל המצוות הדומות לכך. בחלק השלישי - לא להרע האחד כלפי השני, נכללות גם המצוות לנהוג בצדק ובייחוס, לדבר אמת ולעשות משפט, האיסורים להרוג אדם, לגלות עריות, לגנוב, ללכת רכיל ולרמות והציווי לאדם לאהוב את חברו כשם שהוא אוהב את עצמו.

¹¹³ הקדוש ברוך הוא נטע בנו את ההבנה שלמצוות השכליות שצריך לקיימן - מצוות העשה - ישנה משמעות חיובית, ולדברים אשר נצטוונו להתרחק מהם במצוות לא תעשה ישנן תוצאות שליליות, וכמו שאמר שלמה המלך (משלי ח, ט-ז): "כי אמת יהגה חכי ותועבת שפתי רשע".

¹¹⁴ הסוג השני של המצוות הוא **המצוות השמעיות**, זאת אומרת מצוות שהשכל לא מחייב אך גם אינו מרחיק אותן, ואנו עושים אותן מפני שהקדוש ברוך הוא ציווה אותנו על כך, וזאת בכדי שאנו נקבל יותר שכר כאשר נקיים את אותן המצוות, כמו שנאמר (ישעיה מב, כא): "ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר", וזו כוונת דבריו של רבי חנניא בן עקשיא (מכות פרק ג משנה טז): "רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות...".

¹¹⁵ גם עשיית המצוות השמעיות מתקבלת על הדעת, מפני שאנו מצווים לעשות אותן על ידי ה', ואם כן הן נכללות בעבודת ה', והרי לפני כן ראינו שמכח הכרת הטוב דורש השכל לעבוד את ה' ולעשות את רצונו, ולכן גם קיומן מחויב על ידי השכל והן נעשות שכליות.

¹¹⁶ מעבר לכך, פשוט שכאשר מתבוננים במצוות אלו אפשר למצוא בהן הגיון, הרי אנו בני האדם העשויים מבשר ודם לא עושים שום מעשה ללא הגיון ותועלת, ואיך אפשר לחשוב שהבורא מצוה לעשות דברים ללא שום מטרה או תכלית, אלא שודאי שהוא יודע את התכלית של כל מצוה, אך אנו מרוב קטנותנו איננו יכולים להבין אותה.

כיום, כשהמדע מתפתח, אנו רואים שהרבה מאוד מצוות מביאות תועלת שלא הייתה ידועה פעם, למשל: אף שמצוות מילה נראית קצת מוזרה, כיום אנשים רבים מכל העולם מלים את עצמם, מפני שהתגלה שהסרת הערלה מפחיתה את הסיכון לחלות בסרטן. מחקרים מראים גם ששמירה על הלכות נידה מפחיתה את התחלואה בסרטן צוואר הרחם. כך הוא גם ביחס לעוד מצוות שפעם היו נראות תמוהות, והיום אנו מוצאים שיש בקיומן תועלת רבה.

לב הדברים

השכל האנושי שנתן הבורא לאדם הוא מתנה מיוחדת מאוד. אחד הדברים החשובים שהאדם יכול לעשות עם שכלו הוא להעביר את דעותיו, מחשבותיו ומעשיו, תחת שבט ביקורתו של השכל. כך יוכל האדם לבדוק את טיבם על פי הכלים שנתן לו הבורא. ביחס לציוויי הבורא, החשיבה והבחינה יכולים להיות מבורכים מאוד, אך עלולים גם להזיק. במצוות שכליות אפשר, ואולי אף רצוי, לנסות להבין מהו הטעם המובן לנו בהיגיון אנושי, דבר שיחבר אותנו יותר למצווה, ויורמם את הכוונה שלנו בעשייתה. אולם במצוות אחרות - המצוות השמעיות, שכלנו אינו מבין מהי התועלת שבעשייתן, וגם אם מצליחים להבין, מבינים רק מעט, כדברי רס"ג. במצוות הללו האדם קודם כל מתבטל אל בוראו. הוא מבין שגם דבר שאינו מובן בשכלו יכול להיות בעל תועלת גדולה, ובוודאי שהבורא לא ציווה אותו לעשותן סתם. מעבר לזה, דוקא המפגש עם מצוות שאינן מובנות לנו בשכל, מזכיר לנו שכל מציאותו של השכל האנושי גם היא מהבורא שנטע בשכלנו שדבר מסוים טוב או לא טוב. לפי זה נוכל להבין שגם דבר שהבורא בחר ששכלנו לא יבין אותו יכול להיות בעל משמעות, גם אם זו אינה מובנת לנו.

המצוות השכליות והשמעיות

¹¹² **וְאֵלֶּה הַשְּׁלֹשָׁה עֲנִינִים, הֵם וְמָה שְׁנִסְמָךְ אֲלֵיהֶם, הֵם הַחֵלֶק הָרִאשׁוֹן מִשְׁנֵי חֻלְקֵי הַמִּצְוֹת, וְנִסְמָךְ אֵל הָרִאשׁוֹן מֵהֶם, לְהִכְנִיעַ לוֹ וּלְעַבְדוֹ, וְלַעֲמֹד לִפְנָיו, וְהַדּוּמָה לְזֶה, וְהַכֹּל בְּכַתָּב. וְנִסְמָךְ אֵל הַשְּׁנִי, שְׁלֵא יִשְׁתַּף לוֹ, וְלֹא יִשְׁבַע בְּשֵׁמוֹ לְשַׁקֵּר, וְשְׁלֵא יִתְאַרְהוּ בְּתַאֲרִים הַמְּגַנִּים, וְהַדּוּמָה לְזֶה, וְהַכֹּל בְּכָלֵל. וְנִסְמָךְ אֵל הַשְּׁלִישִׁי. עֲשׂוֹת הַמִּשְׁפָּט, וְהָאֱמֶת וְהַצְּדָק וְהַדִּין, וְהַרְחָקָה מֵהַרֹּג הַמְּדַבְּרִים, וְאֲסוּר הַנְּאוּף, וְהַגְּנֵבָה, וְהַרְכִּילוּת, וְשִׂיֵּאֵהֵב הַמְּאָמִין לְאֶחָיו מִה שֶׁהוּא אוֹהֵב לְנַפְשׁוֹ, וְכֹל אֲשֶׁר נִכְלָל בְּאֵלֶּה הַשְּׁעָרִים, וְהַכֹּל בְּכַתָּב. ¹¹³ וְכֹל עֲנִין מֵאֵלֶּה שְׁמִצְוָה בּוֹ, נִטַּע בְּשִׁכְלָנוּ טוֹבָתוֹ, וְכֹל עֲנִין מֵהֶם שֶׁהִזְהִירוֹ מִמֶּנּוּ, נִטַּע בְּשִׁכְלָנוּ גְּנוּתוֹ, כְּמוֹ שֶׁאֲמָרָה הַחֻקְמָה אֲשֶׁר הִיא הַשְּׁכָל (משלי ת, ז) כִּי אֱמֶת יִהְיֶה חֲכִי וְתוֹעֵבַת שְׁפָתַי רָשָׁע. ¹¹⁴ וְהַחֵלֶק הַשְּׁנִי דְּבָרִים אֵין הַשְּׁכָל גּוֹזֵר אוֹתָם שֶׁהֵם טוֹבִים לְעִצְמָם וְלֹא מְגַנִּים לְעִצְמָם, הוֹסִיף לָנוּ הַבּוֹרָא עֲלֵיהֶם צּוּי וְהִזְהִירָה לְהַרְבּוֹת גְּמוּלָנוּ וְהִצְלַחְתָּנוּ עֲלֵיהֶם, כְּמוֹ שֶׁאֲמָר (ישעיה מב, כא) ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר. ¹¹⁵ וְהִיא הַמִּצְוָה בּוֹ מֵהֶם טוֹב וְהַמְּזוּהָר מִמֶּנּוּ מֵהֶם מְגַנָּה, לְמִקּוֹם הַעֲבוּדָה בָּהֶם, וְהוֹסִפּוּ בְּעִנְיָן הַשְּׁנִי בְּחֵלֶק הָרִאשׁוֹן. ¹¹⁶ וְעַם זֶה אֵי אֶפְשָׁר שְׁלֵא יִהְיֶה לָהֶם עִם הַהִסְתַּפְּלוּת, תוֹעֵלוֹת חֻלְקִיּוֹת, וְעֵלִילָה מְעֻטָּה מְדַרְךְ הַמְּשֻׁכָּל, כְּאֲשֶׁר הִיא לְחֵלֶק הָרִאשׁוֹן תוֹעֵלוֹת גְּדוּלוֹת וְעֵלִילָה גְּדוּלָה מְדַרְךְ הַמְּשֻׁכָּל.**

שְׁנִסְמָךְ - שנצרך. **הַחֵלֶק הָרִאשׁוֹן** - המצוות השכליות. **וְהַכֹּל בְּכַתָּב** - מפורש בתורה. **הַמְּדַבְּרִים** - האנשים. **טוֹבָתוֹ** - הבנת הטוב שבמעשה זה. **שִׁזְהִירוֹ** - לא לעשותו. **לְמִקּוֹם הַעֲבוּדָה בָּהֶם** - מחמת ציווי ה' לעובדו. **הַהִסְתַּפְּלוּת** - ההתבוננות. **עֵלִילָה** - סיבות והבנה. **מְדַרְךְ הַמְּשֻׁכָּל** - על פי השכל האנושי.

ביאורים

117 -ב- ההיגיון העומד מאחורי המצוות

מהדורת אור עציון

רבנו מפרט בפרק זה חלק מן המצוות שכליות ומביא את ההיגיון שעומד מאחורי מצוות אלו. הקדוש ברוך הוא ציווה על האדם שלא לרצוח, והסיבה לדבר היא, מעבר לכך שיש בדבר צער גדול של הנרצח, שהדבר גורם לביטול תכליתו של האדם שבשבילה נברא - ליישב את העולם הזה - כפי שנאמר (בראשית א, כח): "ולמלא את הארץ וכבשׁה", ולהגיע אלא העולם הבא.

118 הקדוש ברוך הוא אסר על בני האדם את הזנות, שאם לא כן בני אדם לא ידעו מי האבות שלהם, ומזה יצאו כמה דברים רעים: הם לא ידעו את מי הם צריכים לכבד וכן הם לא יוכלו לרשת את רכושם כשם שקבלו מהם את קיומם, וכן אנשים לא ידעו מי הם קרוביהם ולא יוכלו להתפתח יחסי קרבה משפחתיים ומתן עזרה בקשיים.

119 הקדוש ברוך הוא אסר את הגניבה, מפני שאם הגניבה הייתה מותרת, אנשים לא היו עובדים קשה בשביל לחיות, כי היו יכולים להשיג רכוש בצורה הרבה יותר קלה על ידי גניבה, ואם כך יהיה, בשלב מסוים לא יישאר גם מה לגנוב מפני שאנשים לא יעבדו ולא ייצרו שום דבר. התוצאה תהיה שהעולם לא יתקדם ולא יתפתח אלא ידרוך במקום.

120 הקדוש ברוך הוא חייב את בני האדם לומר את האמת ולהימנע מלומר את השקר, מפני שכאשר אדם תופס דבר מסוים בצורה אחת ומדבר עליו בצורה אחרת, נוצרת בקרבו סתירה פנימית וזרות, ואילו אדם האומר את האמת מרגיש טוב עם עצמו.

121 יש מי שאומר שארבעת הדברים האלו - רצח, זנות, גניבה וכזב באמת אינם רעים ואין הכרח שכלי להימנע מהם אלא ההגדרה של דברים טובים ורעים תלויה רק בהרגשת האדם, אם מעשיו של האדם גורמים לו שמחה ועונג - הם מעשים טובים, ואם האדם צריך להתאמץ ולטרוח בעשיית הפעולה - היא דבר רע.

על טענה זו עונה רבנו תשובה ארוכה במאמר הרביעי (פרק ב), וכאן הוא רוצה לענות על כך בקצרה: אדם שסובר כך, מתעלם מן ההסברים שהביא רבנו שארבעת הדברים הללו הם רעים, ועם מי שחולק על דברים פשוטים והגיוניים, לא ניתן לדון.

122 ועוד, ישנם מעשים המשמחים אדם אחד ומעציבים אדם אחר, ואז הטוב והרע נמצאים באותה פעולה, למשל, כאשר אדם הורג את שונאו, ההורג שמח בדבר, ואילו הנהרג וכל קרוביו עצובים, וכן כאשר אדם לוקח אשת איש, הוא עצמו שמח אך בעלה עצוב, וכן כאר אדם גונב רכוש של אחר, הוא שמח אך האדם שממנו נגנב הרכוש עצוב. לפי ההיגיון של אותם אנשים כל הפעולות הללו הן טובות מצד אחד ורעות מצד שני, דבר שלא ייתכן.

123 ולא עוד אלא שיתכן מצב שאותה פעולה תביא לאותו אדם מצד אחד עונג ושמחה ומצד שני נזק, למשל אדם האוכל דבש שמעורב בו רעל, מצד אחד הוא מתענג מטעמו של הדבש ומצד שני הדבר גורם לו למות וסבל, ואם כן, על פי דעתם, האם הדבר הוא טוב או רע?

לב הדברים

רס"ג נוגע בדבריו כאן בסוגיה מהותית ומשמעותית, הנוגעת באופן ישיר להתנהגות האדם בחייו, ולבנייה של החברה. שתי השקפות עולם קיימות ביחס למדדים שאתם יכול האדם לנווט את הנהגותיו בחיים. ישנה השקפת עולם אידיאליסטית ששמה במרכז את תפקידו של האדם, את הצורך שלו לממש את הפוטנציאל הטמון בו, מתוך בחינה מתמדת של תכלית חייו ותפקידו בעולם, ואילו השקפת עולם אחרת שמה את רצונות האדם ותשוקותיו במרכז, ולפיהן קובעת את אורח חייו. ביחס זה שבין שתי השקפות העולם הללו אנו נוגעים לא פעם כשאנו באים לבחון את יחסינו לתרבות המערבית הנהוגה בימינו.

חברה שמתחנכת על בסיס נהנתנות אישית היא הרסנית ביותר. קשה מאוד לקדם את העולם, ולהרבות בו טוב ויושר, אם האדם שם כל העת במרכז את מה שמתחשק לו ונחמד לו. מעבר לזה, חברה כזאת כורתת את הענף שעליו היא יושבת, שהרי כאשר כל אחד נוהג לפי מה שעולה על רוחו, עם הזמן הצד השלילי שבאדם מתגבר, התשוקה לדברים פסולים נהיית גדולה יותר, וממילא כל החברה נבנית בצורה עקומה. חלק מההרס הגדול שבבניין כזה נגרם כתוצאה מכך שבני האדם הופכים את מה שהם חושקים בו לאידאל, דבר שיעצים את התופעה הבעייתית הזאת, ויביא את החברה למצבים מעוותים והרסניים.

ב-117 וראוי שאקדים° הדברים על המצוות השכליות תחלה ואמר: מן החכמה לאסור שפיות דמי המדברים°, שלא יתר זה ויכלה קצתם את קצתם, ויש בו אחר° מה שמוגשים בו מן הצער, בטול הענין° שפון בו החכם, ומכרית אותם ההרג מאשר בראם לו והטריחם בו.118 ומן החכמה לאסור הזנות, שלא יהיו המדברים כבהמות, ולא ידע אהד מהם אביו שיכבדהו גמול° שגדלהו, ושיורישהו האב טרפו° פאשר ירש ממנו המציאה°, ושידע שאר קרוביו מדוד ואחי אם, ויעשה מה שהוא מוצא להם מן החנינה.119 ומן החכמה לאסור הגנבה, כי אם תפרי, יבטחו קצת בני אדם על גנבתו ממון קצתם, ולא יישבו העולם ולא יקנו ממון, אף אם יבטח הכל על זה תבטל הגנבה עוד בבטול הקנינים°, מפני שלא ימצא מה שיגנב כלל.120 ומן החכמה אף מראשיתה°, דבר צדק ועזוב הפז, כי הצדק הוא האמירה על הדבר פאשר הוא ובענינו, והפז הוא האמירה על הדבר לא פאשר הוא ולא בענינו, וכאשר יפל החוש עליו וימצאנו בתכונה מהתכונות, ותליץ° עליו הנפש בהפך בתכונת זולתה°, מקבילות שני התכונות בנפש ומתהפכות, ותשער מהמנעם כדבר נכרי°.

האומר שטוב זה המהנה לו

121 ואחר כן אמר שראיתי מבני אדם, מי שסובר, כי אלה ד' השרשים° המוזרים°, אינם מוזרים, אכל המוזר אצלו מה שיצעהו וידאיהו, והטוב אצלו מה שיערב לו וירגעהו. ולי על הדברים האלה תשובה רחבה במאמר הד' בשער הצדק. אף אזור ממנה הנה קצת ואמר, כי מי שחושב זה, כבר עזב כל מה שהבאתיו לראיה הנה, ומי שעזב זה הוא סכל, והסתלק טרחו מעליו.122 ועם זה לא אנוח עד שארחיבהו ההתהפכות וההמנע° ואמר, כי הריגת השונא מה שיערב להורג ויצער ההרוג, ולקיחת הממון והנשים הנשואות ממנה שיערב ללוקח ויצער ללקוח ממנו. ועל המחשבה הזאת יתחייב להיות כל פעל מאלו השנים חכמה וסכלות° יחד - חכמה, מפני שיערב לגונב ולהורג ולאונה, וסכלות, מפני שהוא מצער בעל דינו, וכל דעת שמביאה אל ההתהפכות ועל ההמנע הוא שקר.123 אף° יתקבץ עליהם ההפך הזה באיש אהד, בדבש שנפל בו מעט ארס אכלו והוא ערב° והורג, ומתחייבים שתהיה חכמה וסכלות יחד.

שאקדים - שאקדים. המדברים - האנשים. אחר - חוץ. בטול הענין וכו' - ביטול כוונת הבורא בבריאתו. גמול - שכר. טרפו - רכשו. פאשר ירש ממנו המציאה - נתן לו אביו את מציאותו וחייו. בבטול הקנינים - העדר הרכוש. אף מראשיתה - כבר מתחילתה, מיסודותיה. ותליץ - תאמר. בהפך בתכונת זולתה - תאמר ההפך מהתכונה שאותה מרגיש החוש. נכרי - זר. ד' השרשים - רצח, זנות, גנבה ושקר. המוזרים - השליליים, הרעים. ההתהפכות וההמנע - יש בשיטתם דברים סותרים ובלתי אפשריים. סכלות - טיפשות, רוע. אף - אפילו. ערב - טעים.

ביאורים

מהדורת אור עציון

¹²⁴ החלק השני של המצוות הוא המצוות השמיעיות השייכות לתחום אשר מבחינה שכלית אינו מחויב או אסור, ובתחום הזה ציווה הקדוש ברוך הוא לעשות פעולות מסוימות ואסר לעשות פעולות אחרות, וחלק ממנו השאיר בהיתר. המצוות הללו כוללות למשל את החיוב לקדש שבתות וחגים, החיוב לכבד את הכהנים והנביאים, איסור אכילת מאכלים מסוימים, איסור יחסי אישות בין אנשים ונשים מסוימים והתרחקות מפני כל מיני טומאות.

¹²⁵ מצוות אלו, אף על פי שהסיבה החשובה ביותר שאנו מקיימים אותן היא בגלל שה' ציווה אותנו, ניתן למצוא בהן גם כן היגיון, ורבנו מביא טעמים לכמה מצוות:

לשבת ולמועדים ישנן כמה תועלות: **תועלת ראשונה** - מנוחה, במשך כל השבוע האדם עובד, ויש לו יום אחד בשבוע בו הוא יכול לנוח ללא שום דאגות וטרדות. **תועלת שנייה** - רוחניות, ביום זה האדם יכול להתפנות ללמוד תורה ולהתפלל יותר מאשר במשך כל השבוע בו הוא עסוק ברדיפה אחר הפרנסה. **תועלת שלישית** - חברתית, ביום זה יכולים אנשים לפגוש אחד את השני ולדבר ביניהם בדברי תורה והלכה.

¹²⁶ ההיגיון העומד מאחורי המצווה לכבד כהנים ונביאים הוא, שהכהנים והנביאים מופקדים על לימוד התורה בעם, וכאשר אנשים מכבדים אותם הם יכולים ללמוד מהם בצורה טובה יותר. האדם הגדול מתפלל אל ה' בעד כל הציבור, ומן הסתם ה' מקשיב לו יותר מאשר לאנשים פשוטים. כמו כן הוא מפשר במחלוקות בין אדם לחברו מפני שטבע האדם הוא להקשיב לאנשים מכובדים. בנוסף אדם כזה הוא דמות להערצה, וכאשר מכבדים אותו רבים ירצו לחקות אותו ולהיות צדיקים כמותו, ועוד, שכך הוא יוכל להראות לאנשים את דרך הצדק והישר.

¹²⁷ את אכילת בעלי החיים הטמאים אסר עלינו הקדוש ברוך הוא בשביל שנמנע מלעבוד להם ולא נחשוב שהם הבורא כמו שאנשי הודו חושבים שהפרה היא קדושה, או כמו שבמצרים עבדו בימי קדם לצאן, וזו הסיבה שהקדוש ברוך הוא טימא חלק מן בעלי החיים, בכדי שלא נטעה להחשיבם בוראים.

¹²⁸ גם באיסור לבא על חלק מהנשים ישנה תועלת גלויה - הטעם לאיסור אשת איש כבר התבאר לעיל - בשביל שכל אדם ידע מיהו אביו ואחיו ובני משפחתו, בשביל כיבוד אב ואם, חינוך וירושה. האיסור על קירוב לאם, אחות ובת הוא מפני שבמציות האדם חי עם קרובות משפחה, ואם לא נאסור על האדם את ההתקרבות אל נשים אלו תרבה הזנות עמהן (כן כתב גם הרמב"ם, מורה נבוכים חלק ג פרק מט). סיבה נוספת - אם אנשים יוכלו לשאת את קרובותיהן, יכלה להיווצר בתוך המשפחה מריבה על הנשים היפות ואילו עם הנשים המכוערות אף אחד לא ירצה להתחתן, מפני שיראו שאף הקרובים לא רוצים בהן, והן תישארנה ללא בעל.

¹²⁹ התועלת שבהלכות טומאה וטהרה היא שאדם ידע את קטנותו, שהרי כשהוא טמא הוא מוגבל מלהתקרב לדברים קדושים. כמו כן דבר זה מסייע רוחנית, מפני שלאחר שמתפללים ונכנסים למקדש מידי יום, התפילה והקודש יכולים להיעשות מזולזלים ולא לקבל את היחס הראוי להם, וכאשר חוזרים אליהם לאחר הפסקה הם מקבלים משמעות חדשה.

¹³⁰ על פי דרכם של הטעמים שנתן רבנו לחלק מן המצוות השמיעיות, ניתן למצוא לכל המצוות השמיעיות טעם היגיוני, אולם עדיין עלינו לדעת שגם לולי טעמים אלו ומעבר להם ישנה סיבה שאיננו יכולים להשיג מאת ה' בנותנו מצוות אלו, כמו שנאמר (ישעיה נה, ט): "כי גבהו שמים מארץ, כן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבותי ממשחבותיכם".

לעילוי נשמת יהודה אריה בן ישעיהו חנוך ז"ל
לעילוי נשמת חרים בת ר' יוסף אהרן ע"ה

הדברים המותרים לפי השכל

¹²⁴ **אחר** כן אמר בחלק הב' אשר הוא מתר בשכל^ו, והתורה צותה בקצתו ואסרה קצתו, והניחה השאר מתר כמו שהוא, כמו קדוש יום בין ימים, קשבתות ומועדים, וקדוש איש משאר בני אדם, פכהן והנביא. וההמנע מאכול קצת המאכלים, ומשכב קצת בני אדם, והפרישות תקף^ו לקצת המקרים בעבור הטמאה. ¹²⁵ ואלה השרשים ומה שיגולד מהם, ומה שיצטרף אליהם, אף על פי שהעלה הגדולה בקיומם מצות אלהינו, והבאתנו אל התועלת^ו, אני מוצא לרבים עלות^ו חלקיות מועילות, ואני רואה לזכר קצתם ולדבר עליהם, וחקמת הבורא למעלה מהכל. ואמר: כי מתועלת קדוש קצת הזמן, תחלה^ו בעזיבת המעשים בו, להגיע אל המנוחה מרב היגיעה, ולהגיע אל קצת החכמה, וחלק מן התוספת^ו בתפלה, ויפנו בני אדם לפגיעת^ו קצתם את קצתם בהתקבצם, וידברו בעניני תורתם ויכריזו בהם, וכל הדומה לזה. ¹²⁶ ומתועלת קדוש איש מיחד, לקבל ממנו החכמה יותר, ולהפגיע^ו בעדם, ולחבב לבני אדם הדרך הישרה כדי שיגיעו אל מעלות, ושישתדל להישיר^ו בני אדם כיון שהוא ראוי לכך, ומה שדומה לזה. ¹²⁷ ומתועלות אסור אכילת קצת בעלי חיים, שלא ידמוהו^ו לבורא, כי לא יתכן שיחייב לאכל מה שהוא דומה לו ולא לטמאו^ו, ושלא יעבד האדם מאומה מהם, כי לא יתכן לעבד מה שהושם לו למאכל ולא מה שהושם אצלו טמא. ¹²⁸ ומתועלת הרחקת שכיבת קצת הנשים, אשת איש כפאשר הקדמונו, אבל האב והאחים הצרף^ו מביא להתיוחד עמם, ובהתרת נשואיהם, היה עולה על לבם לזנות עמם, ושלא יתאוו לצורה היפה מקרוביהם, ושלא ימאסו צורה שאיננה יפה, כשיראו קרוביהם אינם חפצים בה. ¹²⁹ ומתועלות הטמאה והטהרה, שיפגע האדם מעצמו ומבשרו^ו, ושתיקרו^ו בעיניו התפלה אחר שפסק ממנה ימים, ושייקר בעיניו הקדש והמקדש אחר שנמנע ממנו ימים, ושישייב לבו ליראת שמים. ¹³⁰ ועל זה הדמיון כפאשר יחקרו רב המצוות האלה השמיעיות^ו ימצא להם מן סעיפי העלילה ותועלותיה דברים רבים, וחקמת הבורא בדעתו למעלה מכל מה שישגיגוהו המדברים, כמו שאמר (ישעיה נה, ט) כי גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם:

מתר בשכל - על פי השכל הדבר מותר. **תקף** - מיד, בסמוך. **העלה הגדולה** - הסיבה העיקרית. **והבאתנו אל התועלת** - מביאה אותנו אל השלמות. **עלות** - סיבות. **תחלה** - דבר ראשון. **וחלק מן התוספת** - יכול הוא בשבת להתפלל יותר. **לפגיעת** - לפגישת. **ולהפגיע** - להתפלל. **להישיר** - לכוון לדרך הישרה. **ידמוהו** - את בעל החיים. **לטמאו** - התורה הקבעה שחלק מבלי החיים טמאים. **הצרף** - צרכי החיים. **ושלא** - (ראה פירוש אור עציון). **מעצמו ומבשרו** - בראותו את הטומאה היוצאת ממנו. **ושתיקר** - שתהיה יקרה וחשובה בעיניו. **השמיעיות** - מצוות שאין השכל מחייבן ומקיימם אותן רק מפני ששמענו אותן מפי ה'.

ביאורים

131 - ג - הצורך בשליחת הנביאים

מהדורת אור עציון

לאחר שהתבאר עניינן של המצוות השמיעיות והשכליות, צריך לברר מה היה הצורך בשליחת שליחים ונביאים, מדוע לא די לנו לדעת על ידי שכלנו מהו הטוב והרע ואנו צריכים הדרכה מן הנביאים והחכמים?

¹³² קודם כל אנו צריכים לדעת שחכמת הבורא היא למעלה מחכמת בשר ודם, ואם הוא חושב שאנו צריכים נביאים, כך מן הסתם צריך להיות.

¹³³ וכשמסתכלים יותר לעומק, רואים שאנו צריכים הדרכה לא רק בעניין המצוות השמיעיות - מצוות שלעולם לא היינו מגיעים אליהם מדעתנו, אלא גם במצוות השכליות, מפני שאף אחד לא יכול לדעת איך בדיוק מוגדרת כל מצוה ועבירה.

¹³⁴ למשל, השכל מורה שאנו צריכים להודות לבורא על כך שברא אותנו ונתן לנו חיים, אך אינו נותן לעניין הגדרות - איך ההודות, כמה ההודות ובאילו מילים, והיינו יכולים לחשוב למשל שההודאה צריכה להיות עד קצה גבול היכולת והאדם צריך להיות עסוק כל היום בהודאה לקדוש ברוך הוא. באו החכמים והנביאים ושמו גבול וסייג להודאה זו, על ידי שתיקנו לנו את התפילה וקבעו לה מקום, זמן ונוסח מיוחד, וכל אדם חייב ההודות לקדוש ברוך הוא באופן זה.

¹³⁵ כך גם באיסור הקרבה לאשת איש המתחייב מן השכל, אך צריך לדעת מתי האשה נחשבת כאשת איש: האם מקדשים אותה על ידי כסף או על ידי אמירה, או אולי מספיק רק רצון שלה או של אביה? כמה עדים צריכים להיות לקידושין אלו - שניים, עשרה ואולי כל אנשי אותה העיר? אולי צריכים לעשות עליה סימן כדי שכל מי שיפגוש אותה ידע שהיא נשואה, או שאולי דרוש גם איזה רושם בגופה כגון רציעה? באו הנביאים והחכמים והורו לנו שקידושין נעשים על ידי כסף או שטר ובעדות של שני עדים.

¹³⁶ השכל מחייב איסור גניבה, אך כיצד נגדיר איך אדם רוכש ממון - האם על ידי מלאכה או בדרך מסחר או אולי על ידי ירושה או על ידי תפיסה מן ההפקר של בעלי חיים הנמצאים במדבר ובים? וכן איך מתבצעת הקנייה עצמה - האם על ידי נתינת כסף, משיכת הדבר הנקנה, או שמספיק הסכם דברים בין המוכר לקונה? לכן ישנו צורך בנביאים ובחכמים שקבעו לכל דבר את ההגדרה שלו.

¹³⁷ כל אדם יודע שמי שפוגע בחברו צריך להיענש, אך לא ברור באיזו רמה של עונש - האם די בתוכחה, או שמא קללה, ואולי אף במלקות, וכן לא ברור השיעור כמה תוכחות, קללות או מלקות ראוי לתת לפוגע, ואולי העונש המתאים הוא לא פחות מעונש מוות, וכן אם יש הבדל בין רמות הפגיעה. לכן באו שלוחיו של ה' וקבעו לכל חבלה את העונש הראוי לה ודימו את עונשן בדברים מסוימים וקבעו בחלקן תשלום ממון.

¹³⁸ בגלל כל הדברים הללו באו השליחים של ה' ולימדו אותנו את הגדרים והכללים שעל ידם נוכל לדעת איך להתנהג בחיים - איך לקנות, איך להתחנות, איך להעניש את הפושעים ועוד דברים כיוצא באלו. אם היינו צריכים לקבוע זאת על פי דעתנו היו נוצרות הרבה מאוד מחלוקות בעניין ולא היינו יכולים לדעת מה הגדר לכל דבר. בנוסף יש צורך בנביאים בשביל להודיע את המצוות השמיעיות.

ג- ¹³¹ וְכִינּוּן שְׁאֲמַרְתִּי זֶה הַכָּל בְּשֵׁנֵי חֻלְקֵי הַמְצוּוֹת, וְהֵם הַשְּׂכָלִיּוֹת וְהַשְּׁמִיעִיּוֹת, רְאוּי שְׁאֲבָאָר מָה הָיָה הַצֶּרֶךְ לְשִׁלּוּחִים וְלְנְבִיאִים. כִּי שְׁמַעְתִּי כִּי יֵשׁ אֲנָשִׁים שְׁאֲוֹמְרִים כִּי אֵין לְבְנֵי אָדָם צֶרֶךְ לְנְבִיאִים, וְשִׁשְׂכָלֵיהֶם מְסַפִּיקִים לָהֶם לְהִישִׁירָם בְּמָה שֵׁיֵשׁ בָּהֶם מִן הַטּוֹב וּמִן הָרַע. ¹³² וְשִׁבְתִּי אֶל מִבְּחַן הָאָמֶת וְרְאִיתִי בּוֹ, שָׂאֵם הָיָה הַדְּבָר כְּמוֹ שְׁאֲמָרוֹ, הַבּוֹרָא יוֹדֵעַ בּוֹ יוֹתֵר מֵהֶם וְלֹא הָיָה שׁוֹלַח שְׁלּוּחִים, כִּי אֵינְנוּ פּוֹעֵל מֵה שְׁאֵין לוֹ עֲנָן.

¹³³ וְאַחֲרֵי כֵן הִסְתַּכַּלְתִּי בְּעֵנָן, וּמִצְאֲתֵי צֶרֶךְ הַבְּרוּאִים אֶל הַשְּׁלּוּחִים צֶרֶךְ גָּדוֹל, לֹא מִפְּנֵי הַמְצוּוֹת הַשְּׁמִיעִיּוֹת בְּלִבְד לְהוֹדִיעַ אוֹתָם, אֲךֹּ מִפְּנֵי הַמְצוּוֹת הַשְּׂכָלִיּוֹת, כִּי הַמַּעֲשֶׂה בָּהֶם לֹא יִשְׁלַם כִּי אֵם בְּשִׁלּוּחִים שִׁיעֲמִידוֹ בְּנֵי אָדָם עֲלֵיהֶם. ¹³⁴ וּמִזֶּה שֶׁהַשְּׂכָל דָן בְּהוֹדָאָה לְאֶל עַל טוֹבָתוֹ, וְלֹא שֶׁם גְּבוּל הַהוֹדָאָה הֵיא, לֹא מִמֶּאֱמָרוֹ מִזְמַן וְהַכּוֹנֵה, וְהַצֶּטְרָכוֹ לְשִׁלּוּחִים וְשִׁמּוֹ לוֹ גְּבוּל וְקִרְאוּהוּ תְּפִלָּה, וְשִׁמּוֹ לוֹ עֲתִים וּמִאֲמָרִים מִיְחָדִים וְתַכּוּנָה מִיְחָדָת וּמִגְּמָה מִיְחָדָה. ¹³⁵ וּמִזֶּה שֶׁהַשְּׂכָל הִרְחִיק הַנְּאוּף, בְּאֵין בּוֹ גְּבוּל מוֹשֵׁם הָאֵיךְ תִּהְיֶה הָאִשָּׁה נִקְנִית לְאִישׁ עַד שֶׁתִּשׁוּבֶּה פְּאִשְׁתֵּי אִישׁ, הִיְהִיָּה זֶה בְּדַבּוּר בְּלִבְד אוֹ בְּמִמּוֹן בְּלִבְד אוֹ בְּרִצּוֹן אֲבִיָּה בְּלִבְד, אוֹ בְּעֵדוּת שְׁנַיִם אוֹ עֲשָׂרָה אוֹ בְּקַבּוּץ אֲנָשֵׁי הָעִיר בְּזָה, אוֹ בְּסִימָן שִׁיִּסְמְנוּ עֲלֵיהֶ שִׁירְשְׁמוּהָ בְּרֶשֶׁם, וּבְאוֹ הַנְּבִיאִים וְאֲמָרוֹ: בְּמַהֲרָה וְשִׁטֵּר וְעֵדוּת. ¹³⁶ וּמִזֶּה כִּי הַשְּׂכָל מִרְחִיק הַגְּנֵבָה, וְאֵין בּוֹ אֵיךְ יְהִיָּה הַמְּמוֹן בְּרִשׁוֹת הָאָדָם עַד שִׁיְהִיָּה קוֹנֵהוּ, מְדַרְךְ הַפְּלֹאֲכָה אוֹ מְדַרְךְ הַסְּחוּרָה אוֹ מְדַרְךְ הִירְשָׁה אוֹ מְדַרְךְ הַהַפְּקָר כְּמוֹ צִיד הַבַּר וְהַיָּם, אוֹ בְּתַת הַדְּמִים יִתְקַים הַמְּקַח, אוֹ בְּתַפְשֵׁת הַמְּקַח, אוֹ בְּדַבּוּר בְּלִבְד, וְשִׁאֲרֵי מֵה שִׁיִּפֵּל בְּשַׁעַר הָזֶה מִן הַסְּפָקוֹת שֶׁהֵיא אֲרֶךְ וְרַחֵב, וּבְאוֹ הַנְּבִיאִים בְּכָל שַׁעַר מֵהֶם בְּדִין פּוֹסֵק. ¹³⁷ וּמִזֶּה הָעֲרִכַת הַחֲבָלוֹת, כִּי הַשְּׂכָל רוֹאֵה לְשַׁעַר הַנְּזָק, וְלֹא שֶׁם לְשַׁעֲרוֹ גְּבוּל אֵם בְּתוֹכָהּ בְּלִבְד אוֹ בְּקַלְלָה עִמָּה, אוֹ בְּהַלְקָאָה גַם כּוֹ, וְאֵם הָיָה בְּהַלְקוֹת פְּמָה שַׁעֲרוֹ, וְכֵן הַקְּלָלָה וְהַתּוֹכְחוֹת, אוֹ שֶׁלֹּא יִסְפִּיקוּ מְמִנּוֹ כִּי אֵם בְּהִמִּיתוֹ, וְאֵם עֲנֵשׁ כָּל מִזִּיק אֲחָדֹּ אוֹ קְצָתָם אֵינוֹ דוֹמָה לְקְצָתָם. וְשִׁמּוֹ הַנְּבִיאִים לְכָל אֲחָד מֵהֶם תְּשִׁלוּם יְדוּעַ, וְשִׁתְּפוּ קְצָתָם עִם קְצָתָם בְּעֵנִינִים, וְשִׁמּוֹ לְקְצָתָם תְּשִׁלוּם כְּמוֹן.

¹³⁸ וּבְעֵבּוּר אֵלָה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר סִפְרָנוּ וְהַדּוּמָה לָהֶם הַצֶּרְכָנוּ לְשִׁלּוּחֵי הַנְּבִיאִים, כִּי אֵם הֵינּוּ מְנַחִים לְעַצְתָנוּ, הֵינּוּ חוֹלְקִים בְּדַעוֹתֵינוּ וְלֹא הֵינּוּ מְסַפִּיקִים עַל דְּבָר, וְעוֹד בְּעֵבּוּר הַשְּׁמִיעִיּוֹת כְּאֲשֶׁר בְּאַרְתִּי.

שְׁאֵין לוֹ עֲנָן - שאין בו צורך. אֲךֹ - אלא. מִמֶּאֱמָרוֹ - מה תוכן ההודיה. מִזְמַן - מתי הזמן להודות. תְּכוּנָה - צורה. שֶׁתִּשׁוּב - שתהיה. בְּמַהֲרָה - בכסף. עֲנֵשׁ כָּל מִזִּיק אֲחָד - לכל סוגי הנזקים יש עונש אחד.

ביאורים

139 ד- אימות נבואת הנביא

מהדורת אור עציון

לאחר שהתברר הצורך בנביאים, יש לדעת איך ניתן לזהות מיהו נביא אמת, שאם לא כן כל אחד יוכל לומר שהוא נביא ולשנות את התורה.

¹⁴⁰ בני האדם יודעים שהם אינם יכולים לשנות את דרכי הטבע אלא רק הבורא. העולם בנוי מיסודות, שטבעם הוא להיפרד ולא להתחבר אחד לשני, למשל - המים והאש אינם יכולים להתקיים יחד, והבורא ברא את העולם על ידי התרכבות היסודות, ולכן רק הוא יכול למנוע מהיסודות את טבעם, או להפוך יסוד אחד למשנהו.

¹⁴¹ בשולחו נביא להתנבא, נותן לו הבורא את הכוח לעשות אותות - לשנות את הטבע, דבר שאין ביד אדם רגיל לעשות. הנביא עושה אותות לעיני כל העם בכך שהוא גורם לדבר מסוים לא להתנהג על פי טבעו, למשל שאש לא תשרוף - כפי שמצינו אצל דניאל (ג, יט-כז), וכפי שמספרים חז"ל (בראשית רבה לח, יג) על אברהם אבינו, או שהמים שטבעם לזרום יעמדו במקומם ויהפכו למוצק - כפי שמצינו בקריעת ים סוף (שמות יד, כב) ובמעבר הירדן (יהושע ג, יג-יז), החמה שדרכה להסתובב בשמים תעמוד מלכת - כפי אירע במלחמת בית חורון (שם י, יג). וכן בכך שהוא משנה את טבע הדבר עצמו - כגון לשנות דומם לחי ולהחזיר אותו להיות שוב דומם, כמו שעשה משה למטהו שנהפך לתנין וחזר להיות מטה (שמות ז, יב), והפיכת המים לדם והדם למים (שם ז, יט-כה).

¹⁴² כאשר אדם עושה אותות מעין אלו צריכים הרואים אותם לכבד אותו ולהתייחס אליו כאל שליח ה', ולהכיר בכך שהבורא נתן לו את היכולת לעשות דברים כאלה בשביל שיכירו בו כנביאו, ועל כך נאמר (דברים כט, ג): "המסות הגדולות אשר ראו עיניך האותות והמופתים הגדולים ההם", ואנשים המאמינים במשה מכח האותות הללו הם הצדיקים, כמו שנאמר (שמות ד, ל-לא): "ויעש האותות לעיני העם ויאמן העם", ומי שאינם מאמינים במשה הם הרשעים, כמו שנאמר (תהילים עח, כב): "כי לא האמינו באלהים".

¹⁴³ רבנו מעיר שחשוב להבין שבטבע יש חוקיות, ואין הקדוש ברוך הוא מתערב בחוקיות זו ללא צורך, ולכן כאשר יש שינוי של הטבע הקדוש ברוך הוא מודיע שהוא עתיד לשנות את החוקים ואם אנו רואים שהנביא משנה את הטבע, אנו צריכים להבין שהבורא נתן כוח לנביא לשנות אותו בכדי שאנו נאמין בו.

¹⁴⁴ אם הטבע היה משתנה לא היינו יכולים לחיות בעולם הזה, מפני שכל הדברים בעולם היו עשויים להשתנות בן רגע, לא יכולנו להשתמש במעלית - מפני שהיא בנויה על כוח המשכיח ואולי הוא יפסיק לפעול, וכן לא היינו יודעים איזה סוג בגדים עלינו ללבוש בקיץ - אולי עוד רגע יתחיל לרדת גשם עז, ויותר גרוע - אדם שיצא מביתו והשאיר שם את אשתו וילדיו, אינו יכול להיות בטוח שהם יישארו באותו מצב בחזורו אלא אולי הם ישתנו והוא לא יוכל להכירם. לכן היטיב אתנו ה' וחקק חוקים ששום כוח מבלעדיו בעולם אינו יכול לשנותם.

ד- ¹³⁹ וכינן שבארתי איך הביאה צרף לשליחות הנביאים, ראוי שאסקיף לזה איך התקיימה להם השליחות אצל בני אדם. ¹⁴⁰ ואמר, בעבור שהיו בני אדם יודעים בכלתם ויכלתם, שהם אינם יכולים להכריח הטבעים ולא להפך העצמים, אף הם נלאים מעשות זה פי זה מעשה בוראם שהכריח הטבעים הנחלקים ובראם מחברים, ויהיה ענינם לברח זה מזה, ושנה עצמי נפרדיהם עד ששבו מחברים, לא יראה מהם עצם גמור אבל נראה דבר אחר זולת העצמים האלה המתבודדים, רוצה לומר אדם או צמח והדומה לזה מהגשמים, מתחייב להיות זה אצלם סימן מעשה הבורא. ¹⁴¹ וכל נביא שיבחרו הבורא יתברך לשליחותו, נותן לו אות מאלה האותות, אם הכרח טבע, כמו מניעת האש משרוף ועצירת הנהר שלא יעבר ויעמיד הגלגל מהליכתו והדומה לזה, או הפוך עין, פאשר נהפך החי דומים והדומים חי, והמים דם והדם מים. ¹⁴² וכאשר ינתן לו אות הזה, יתחייב הרוצה אותם מבני אדם להקדישו ולהאמין בו במה שיאמר להם, כי החכם לא נתן לו אות עד שהיה נאמן אצלו. וזה הענין אף על פי שהוא בשכל, הוא כתוב בספרים, פאשר ידעת מדבר משה רבנו והאותות הפלאים אשר נתנו לו מה שאיני צריך לזכרם הנה, וכאשר הם מבארים בספר ואלה שמות וזולתו ופרושם, וכמו שאמר לעמו (דברים ז, יט) המסות הגדולות אשר ראו עיניך. ומי שהאמין בו מבני אדם הם הצדיקים, פאשר אמר (שמות ד, ל-לא) ויעש האתות לעיני העם ויאמן העם, ומי שלא האמין הם התועים, וכאשר נודע מענין מי שנאמר בו (תהלים עח, כב) כי לא האמינו באלהים.

¹⁴³ ואני צריך לאמר הנה דבר אשר בו האמתות, והוא, שהבורא יתברך אינו הופך עין עד אשר יודיע לבני אדם שהוא עתיד להפכם, והעלה בזה להאמין בנבואות, אבל בלתי עלה אינו הופך מאומה מן העינים, ¹⁴⁴ כי אם היינו חושבים זה, היו האמתות נפסדות לנו, והיה כל אחד ממנו פאשר ישוב אל ביתו ואל בני ביתו לא יהיה בטוח שלא יתפך עיניו הבורא ושיהיו זולת מה שעזבו, וכן בשעור על אדם בעדות או דן בדיו, אבל צריך שנאמין כי הנמצאות על תכונתם, לא ישנה אותם בוראם כי אם אחר שייעד עליהם.

הבורא אינו משנה הטבע בלא להודיע על כך

התקיימה להם וכו' - התאמתה לאנשים נבואתם. נלאים - אין בכוחם. ענינים - תכונתם של היסודות. לא יראה מהם וכו' - כבר אי אפשר להבחין בכל יסוד בפני עצמו, אלא הם עצם חדש ומורכב. הגלגל - מערכת השמש והירח. עין - תכונת הדבר. להקדישו - לכבד את הנביא. החכם - אלוקים. זה - אם חוקי הטבע היו משתנים בלא סיבה. האמתות - תפיסת המציאות שלנו. זולת - דבר אחר.